

Balogh Erzsébet

ATTITÚDKUTATÁSOK

A NÉPI NYELVÉSZET KERETEIN BELÜL

Attitude studies in folk linguistics

One of the main aims of language attitude research is to investigate myths and misbeliefs of non-linguists concerning language (Niedzielski and Preston 2000). One of such myths is, for example, that speakers who do not speak a standard variety that has been constructed by a given speech community are considered to be unintelligent and uneducated. What is more, these speakers are only evaluated as such on the basis of their pronunciation which differs from the standard or from the norm that is expected by the majority standard speakers (Preston 1989). The general aim of this paper is to provide a folk linguistics framework to some data collected outside the Anglo-Saxon applied linguistics research traditions. In particular, the paper presents some folk linguistic attitude data collected on Hungarian university students' attitudes towards different English accent varieties. In fact, the findings demonstrate what folk linguistic beliefs exist among Hungarian non-linguists concerning not only various English accent varieties but concerning also the respondents' native language, i.e. Hungarian varieties.

BEVEZETÉS

Az alkalmazott nyelvészetben az attitűdkutatások egyik fontos feladata az, hogy megvizsgálja az egyes beszélők saját nyelvváltozatukkal vagy a mások által beszélt nyelvváltozatokkal szembeni attitűdjeit. A beszélők attitűdjének feltérképezése ahhoz is hozzásegítheti az alkalmazott nyelvészeket, hogy a vizsgált beszélők körében élő, nyelvvel kapcsolatos mítoszokat vagy téveszméket eloszlassák.

A nyelvváltozatokkal, illetve az egyes nyelvváltozatok beszélőivel kapcsolatos általános előítéletek vagy sztereotípiák általában a nem nyelvészek körében élnek legszélesebb körben. Ezen vélemények és vélekedések vizsgálatával foglalkozik a népi nyelvészet (folk linguistics), amely nem csak azt tanulmányozza, hogy mit gondolnak a nem nyelvészek a nyelvekről, a nyelvváltozatokról vagy az egyes nyelvváltozatok beszélőiről – tehát nem csak attitűdöket vizsgál – hanem azt is kutatja, hogy milyen társadalmi, etnikai, kulturális, esetleg történelmi tényezők állnak a nyelvvel és a nyelvváltozatokkal kapcsolatos attitűdök, illetve előítéletes vélekedések mögött (Niedzielski és Preston 2000).

A nyelvi attitűdökkel kapcsolatos adatokat a népi nyelvészet egyrészt közvetlen módszerrel gyűjtheti, melynek során a kutatók egy interjú során konkrét kérdéseket tesznek fel a vizsgálatban résztvevőknek az attitűdjeikkel kapcsolatban, illetve írásos anyagokból is világosan kiderülhet, hogy milyen attitűdjeik vannak

a vizsgálat alanyainak. Nyelvi attitűdöket indirekt módszerek segítségével is gyűjthetünk. Ezek egyik legelterjedtebb és legszélesebb körben alkalmazott formája az úgynevezett ügynökmódszer, melynek során a vizsgálatban résztvevőknek hangminták alapján kell egy-egy beszélőt egy több fokozatú skálán bizonyos tulajdonságok mentén megítélniük, például meg kell mondaniuk a hallott minta alapján, hogy az adott beszélő egy 1-től 6-ig terjedő skálán mennyire intelligens vagy mennyire nem (Sándor és mtsai 1998). Ezeknek az értékeléseknek az elemzésénél általában két olyan dimenzió különíthető el, amelyek mentén az értékítéletek csoportosíthatók (Lambert 1967). Ez a két dimenzió a státusz és a szolidaritás, melyek erőterében az eredmények úgy jelennek meg, hogy míg egyes nyelvváltozatokat az adatközlők a státusz dimenzió mentén pozitívabban ítélik meg, ugyanakkor ugyanezt a nyelvváltozatot a szolidaritás dimenzió mentén negatívabban értékelik. Mindez általában igaz fordítva is, azaz amennyiben egy nyelvváltozat a szolidaritás dimenzió mentén pozitívabb értékelést kap, a státusz dimenzió mentén negatívabb megítélés alá esik (Preston 1989).

A korábbi népi nyelvészeti kutatások eredményei összességében megmutatják, hogy a nem nyelvészek körében milyen hiedelmek, tévhitek, illetve népi nyelvi ideológiák élnek a nyelvről. Az egyik ilyen nyelvi tévhit például az, hogy minden nyelvben kizárólag egyetlen olyan változat van, amely mindenki számára elfogadható. Ezzel úgymond megalkotják az emberek a „sztenderd” fogalmát, amely a tökéletes, az ideális, de valójában nem létező formája a nyelvnek. Ezen túl, a sztenderd változat létezésének a feltételezése arra enged következtetni, hogy mivel létezik az egyetlen és ideális nyelvváltozat, ezt mindazok elsajátíthatják, illetve megtanulhatják, akik akarják, azaz ha valaki nem tanulja ezt meg, akkor az nem is akarja, mert buta, műveletlen, szakmailag felkészületlen és így tovább (Niedzielski és Preston 2000).

ATTITŰDKUTATÁSOK ÉS A NÉPI NYELVÉSZET MAGYAR EGYETEMISTÁK KÖRÉBEN

Az attitűdvizsgálatok legnagyobb részben anyanyelvű beszélők értékeléseit, attitűdjeit vizsgálták a saját anyanyelvük nyelvváltozataival szemben. Leggyakrabban az angol különböző változatai képezik a vizsgálatok tárgyát. A legújabb kutatások azonban már nem kizárólag az anyanyelvi angol beszélők attitűdjeit elemzik saját anyanyelvük változataival szemben; egyre gyakoribb, hogy nem angol anyanyelvű beszélők attitűdjei kerülnek a tanulmányok középpontjába. Attitűdökkel kapcsolatos kutatásaimban én is hasonló témát vizsgálók: egyrészt szeretném

feltérképezni nem angol anyanyelvű beszélők attitűdjeit az angol nyelv különböző nyelvváltozataival és azok beszélőivel szemben; másrészt szeretném tanulmányozni a nem angol anyanyelvűeknek az angol nyelvre és az angol nyelvváltozatokra vonatkozó vélekedéseit, sztereotípiáit. Mindezt szeretném a népi nyelvészet keretein belül megvalósítani, vagyis nem nyelvészek attitűdjeit, vélekedéseit, esetleges népi nyelvi ideológiáit szeretném felderíteni. Ebben a tanulmányban ezekkel a kutatási kérdésekkel kapcsolatban két előtanulmányt fogok most röviden bemutatni.

Az első tanulmányt magyar anyanyelvű, angol szakos egyetemisták körében végeztem (N=70). A vizsgálatban arra szerettem volna választ kapni, hogy eltérő módon értékeli-e a nem angol anyanyelvű beszélők annak a nyelvnek az eltérő sztenderdségű változatait, amelyet ők maguk második, illetve idegen nyelvként tanultak vagy tanulnak akár a középiskolában, akár az egyetemen.

A vizsgálatot az ügynökmódszer segítségével végeztem el: a résztvevőknek négy, különböző angol nyelvváltozatot beszélő amerikai kellett kilenc tulajdonság-pár mentén, egy 1-től 6-ig terjedő skálán megítélniük. A négy amerikai beszélő ugyanazt a rövid szöveget olvasta fel, mely szövegeket a vizsgálatban részt vevő adatközlők magnóról hallgathattak meg, és amely szövegek csak fonetikai sajátosságaikban (kiejtésben, beszédtempóban) tértek el egymástól. Két beszélő egy-egy sztenderdhez közelebb, míg a másik két beszélő egy-egy olyan nyelvváltozatot beszélt, amelyek a sztenderd angol nyelvtől jelentősebben eltértek. Az adatközlőknek egy-egy szöveg meghallgatása után a beszélőket kilenc tulajdonság mentén kellett értékelniük. A tulajdonságokat úgy válogattam ki, hogy alapul vettem korábbi attitűdkutatások eredményeit, melyek szerint az ilyen típusú vizsgálatokban az értékelések két dimenzió – a szolidaritás és a státusz – mentén történnek. Olyan tulajdonságokat választottam tehát, amelyek ennek a két dimenzióknak megfelelnek: a szolidaritás kategóriájába tartozónak vettem például a 'barátságos' és 'vonzó' tulajdonságokat, míg a státusz kategóriában olyan jelzők kaptak helyet, mint például a 'művelt' és 'gazdag'.

Az adatközlők értékeléseit elemezve azt találtam, hogy a magyar anyanyelvű diákok különbséget tettek értékeléseikkel a sztenderdebb és a kevésbé sztenderd angol nyelvváltozatot beszélők között, azaz összességében a sztenderdhez közelebbi változatot beszélőt pozitívabban, míg a sztenderdtől távolibb változatot beszélőt negatívabban értékelték. Ugyanakkor ezekben az értékelésekben statisztikailag nem volt kimutatható, hogy az adatközlők a beszélőket bármilyen dimenzió mentén értékelték volna. Tehát a nem angol anyanyelvű beszélőkre ebben az esetben nem volt jellemző az, ami az angol anyanyelvű beszélők körében megfigyelhető, azaz hogy a beszélőket a státusz és szolidaritás dimenzió mentén érté-

kelik. Az adatközlők ugyanis a beszélőket vagy minden tulajdonság mentén negatívabban, vagy minden tulajdonság mentén pozitívabban ítélték meg.

A fenti eredmények arra engednek következtetni, hogy a vizsgálatban részt vevő adatközlők – magyar anyanyelvű, nem nyelvész egyetemisták – körében él az a nyelvi mítosz, hogy az egyes beszélők annál intelligensebbek, műveltebbek és gazdagabbak, minél sztenderdhez közelebb nyelvváltozatot beszélnek, illetve ugyanennek a jelenségnek a másik oldala is megfigyelhető, azaz az adatközlők annál kevésbé intelligensnek vagy gazdagnak tartották a beszélőt, minél kevésbé sztenderd nyelvváltozatot beszélt. A különböző nyelvváltozatokat beszélőkkel szemben tehát élnek a sztereotípiák, és különösen érdekes az, hogy mindez olyan nyelvváltozatokkal szemben él az adatközlők körében, amely nyelvváltozat nem az anyanyelvük, azaz, amely nyelvváltozatot ők idegen nyelvként tanulták az iskolában.

A második vizsgálatot szintén magyar anyanyelvű, angol szakos egyetemista adatközlők segítségével végeztem el ($N=27$). Alapul véve az első tanulmány eredményeit, ebben a vizsgálatban a kutatási kérdésem az volt, hogy milyen magyarázatot tudnak adni az adatközlők az első vizsgálat eredményeire, azaz szerintük, nem nyelvészek szerint, milyen tényezők befolyásolták társaikat abban, hogy egyes beszélőket pozitívabban, míg másokat negatívabban ítéljenek meg. A vizsgálatról továbbá azt is reméltem, hogy képet ad ezeknek az adatközlőknek a vélekedéseiről, sztereotípiáiról, ideológiáiról a nyelvekkel, az eltérő nyelvváltozatokkal kapcsolatban.

Az adatokat ebben az esetben interjúk segítségével vettem fel. Az interjúk három csoportban zajlottak, csoportonként kilenc-kilenc adatközlővel. Az interjú általános menete az volt, hogy miután prezentáltam a csoportoknak az előző tanulmány eredményeit, arra kértem őket, mondják el az összes, ezzel a témával kapcsolatos véleményüket, észrevételüket. Az ezek után kialakuló beszélgetésekről hangfelvételt készítettem, majd a beszélgetések átírása után elemeztem őket.

Az eredmények két irányba mutatnak: először is képet kaphatunk arra nézvést, hogy milyen nem nyelvész vélekedéseik vannak a magyar egyetemista adatközlőknek arról, hogy társaik miért ítélnek meg különböző angol nyelvváltozatokat beszélőket különböző módon, ugyanakkor ezekből a nézetekből saját ítéleteikre is fény derül. Másrészt, nagyon érdekes módon, annak ellenére, hogy a magyar nyelvváltozatok nem képezték a vizsgálat tárgyát, számos adatot sikerült gyűjteni az adatközlők saját anyanyelvük változataival szembeni meglátásaikról is.

A vizsgálat adatközlői a nem nyelvészek körében elterjedt népi vélekedéseket hozták fel magyarázatképpen az első tanulmány eredményeire. Véleményük négy nagy témához kapcsolható: magyarázatként megemlégtették az iskola és a média szerepét, a sztenderd változat létezését, illetve egyéb, egyénileg szerzett tapasztalatokat is.

Ahogy erre már a fentiekben utaltam, a nem nyelvészek körében általánosan elterjedt nézet az, hogy létezik egy olyan sztenderd változat, amely az egyetlen olyan változat, amelynek létjogosultsága van a nyelvváltozatok között. Ez a vélekedés megerősítést nyert ebben a vizsgálatban is, hiszen az adatközlő egyetemisták a sztenderd változat létezését hozták fel magyarázatként az első tanulmány eredményeire. Általános vélekedés még, és ebben a vizsgálatban is teret nyert az a nézet, hogy a nem sztenderd nyelvváltozatokat beszélők megítélésének kialakulásában az iskola és a média játszza a legnagyobb szerepet, hiszen például a filmekben azok a szereplők alakítják a rossz karaktereket, akik nem a sztenderd változatot beszélik.

Az interjúkból még egy érdekes eredmény bontakozott ki, amely tovább bővíti a népi nyelvészeti adatok számát. A vizsgálat alanyai nem csak a számukra kitűzött feladatot végezték el, azaz nem csak arra keresték a magyarázatot, hogy társaik miért ítélték meg beszélőket azon a módon, ahogyan tették, hanem saját anyanyelvük, azaz a magyar nyelv különböző változatainak megítélései is szóba kerültek. Az adatközlők ítéleteiket különböző pozíciókból hozták meg: magukat is és a nyelvváltozatokat is magyarországi vagy nem magyarországi magyar változatként, illetve ezeknek a változatoknak a beszélőiként pozícionálták. Ezekből a pozíciókból értékelték aztán a különböző változatokat, tehát nem közvetlen módon attitűdöket szolgáltatottak ezekkel a nyelvváltozatokkal szemben. A részeredmények, azaz az adatközlők különböző pozíciókból megteremtett értékítéletei láthatók az alábbi, I. számú táblázatban is. Azért tartom fontosnak ezeket az eredményeket, mert ezekből kaphatunk leginkább képet a nyelvi sztereotípiákról, a népi nyelvészeti vélekedésekről magyar anyanyelvű beszélők esetében, illetve ezek az eredmények azt is bizonyítják, hogy népi nyelvészetről magyar vonatkozásban is érdemes és kell beszélni, hiszen nem csak az angolszász nem-nyelvészeknek van határozott véleménye egy-egy nyelvészeti vonatkozású témáról, hanem ez a jelenség ugyanúgy felfedezhető és létezik a magyar nem nyelvészek körében is.

ÖSSZEFOGLALÁS

Ebben a tanulmányban röviden szerettem volna bemutatni a népi nyelvészet és az attitűdkutatások összefüggéseit, kapcsolódási pontjait, és az ezzel kapcsolatos kutatásokat, kutatási irányvonalakat. Habár az alkalmazott nyelvészet ezen területe elsősorban az angolszász országokban terjedt el, remélem, hamarosan a magyar alkalmazott nyelvészeti, illetve szociolingvisztikai kutatásokban is teret kapnak az ilyen jellegű vizsgálatok. A népi nyelvészeti keretek között végzett vizsgálatokból ugyanis képet kaphatunk a nem nyelvészek körében élő, a nyelvekkel és a nyelvvál-

tozatokkal kapcsolatos tévhitekről. Ezeknek a továbbiakban abban lehet nagy jelentősége, hogy megfigyelhetjük, melyek azok a tévhitekből és sztereotípiákból adódó esetleges nyelvi konfliktushelyzetek, amelyeket a nyelvészet segítségével a későbbiekben megoldhatunk.

1. táblázat. A magyar nyelvváltozatok értékelései különböző pozíciókból

Pozíciók	Magyarországi sztenderd	Magyarországi nem sztenderd	Határon túli változat
Magyarországi magyar	Ez a rendes magyar. Akik ezt beszélik, azok szépen beszélnek.	Furcsa, nem természetes. Meg kell szokni. Aki így beszél, az paraszt.	Nem természetes, meg kell szokni.
Határon túli magyar	Az itteni, elfogadott magyar egyenlő a pesti kiejtéssel. Fellegzős, mesterkélt változat.	Nem volt értékelés	Nem volt értékelés

HIVATKOZÁSOK

- Lambert, W. E. 1967. A social psychology of bilingualism. *Journal of Social Issues*. 23: 91–109.
 Niedzielski, N. A. és D. R. Preston. 2000. *Folk linguistics*. Berlin/New York: Walter de Gruyter
 Preston, D. R. 1989. *Sociolinguistics and second language acquisition*. Oxford: Basil Blackwell
 Sándor, K., Pléh, Cs., Langman, J. 1998. Egy magyarországi „ügynökvizsgálat” tanulságai. *Valóság*. 41(8): 29–40.